

УДК 81'25:616.31

Ю. С. Дев'ятко

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
аспірант кафедри прикладної лінгвістики

ЛЕКСИЧНІ ЛАКУНИ ЯК КУЛЬТУРОСПЕЦИФІЧНИЙ ФЕНОМЕН: ОСОБЛИВОСТІ ДОБИРАННЯ ПЕРЕКЛАДНИХ ВІДПОВІДНИКІВ У МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ТЕКСТІВ)

У статті висвітлено поняття лакунарності в рамках перекладу наукових медичних текстів, зокрема і стоматологічних, встановлено способи та прийоми заповнення лакун в процесі англійсько-українського перекладу стоматологічних термінів та здійснено теоретичне осмислення феномену лакунарності в аспекті міжкультурної наукової комунікації в галузі медицини та стоматології зокрема. Крім того, у дослідженні подано практичні поради та наведено низку прикладів для унаочнення способів та прийомів заповнення лексичних лакун під час перекладу наукових медичних текстів. Також у роботі описано ряд лінгвістичних процесів, які відбуваються в медичному науковому дискурсі та які допомагають розв'язувати проблему лакунарності в процесі перекладу текстів на медичну тематику.

Ключові слова: лексична лакуна, медичний термін, стоматологія, переклад, лакунарність, міжкультурна наукова комунікація.

Поняття лакунарності з'явилося в рамках зіставних лінгвістичних досліджень, а своє початкове тлумачення термін отримав крізь призму розгляду проблеми можливості/неможливості адекватного перекладу та на фоні проблеми еквівалентності / безеквівалентності перекладу в сфері міжмовної та міжкультурної комунікації.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Лінгвістичні лакуни, що є національно-специфічними елементами в лексичних системах мов і культурах, протягом останніх десятиліть вивчаються зарубіжними та вітчизняними дослідниками в різних аспектах, при чому на позначення лакунарності використовуються найрізноманітніші терміни: лакуни (Ж. Віне і Ж. Дарбельне, В. Л. Муравйов), пробіл, лакуна (К. Хейл), антислово, прогалина, лакуна, білі плями на семантичній карті мови (Ю. С. Степанов), безеквіваленти, лексичний нуль, нульова лексема (І. А. Стернін), безеквівалентна або фонові лексика (Л. С. Бархударов, Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров), темні місця в текстах однієї мови, випадкові лакуни (Л. С. Бархударов). Типологія лакун та методи їх елімінації розробляються багатьма вченими, зокрема Ю. А. Сорокіним, Е. М. Верещагіним, В. І. Жельвісом, І. А. Марковіною та іншими.

Так, термін «лакуна» (від лат. *lacuna* – пробіл, заглиблення) в Лінгвістичній енциклопедії О. О. Селіванової дефінується як «базові елементи національної

специфіки лінгвокультурної спільноти, що ускладнюють переклад її текстів і сприйняття їх іншокультурними реципієнтами через брак в одній мові порівняно з іншою певних відповідників мовних одиниць різних рівнів, позначень понять, категорій, асоціативних реакцій, а також паравербальних засобів мовлення» [8; с. 321].

Таким чином, можемо зробити висновок, що лакуни суперечать звичному діапазону досвіду мовця – носія іншої мови. Особливо яскраво лакунарність як культуроспецифічний феномен виявляється в художньому, публіцистичному, розмовному стилях, де досить виразно прослідковуються не лише лексичні чи семантичні, але й концептуальні та абсолютні лакуни на позначення окремих ситуацій чи реалій. І це цілком виправдано, оскільки саме такі стилі в рамках вітчизняного підходу, є виразниками етнокультурних «варіантів» вербальної та невербальної поведінки мовців або ж, відповідно до концепції зарубіжних дослідників, носіями механізмів лінгвістичних та культурних універсалій (К. Хейл) [10; с. 138].

Однак в рамках теми нашого дослідження розглянемо явище лакунарності саме в наукових медичних текстах, зокрема, текстах на стоматологічну тематику та з'ясуємо, яким чином в процесі англійсько-українського перекладу медичних наукових текстів слід розв'язувати проблеми лакунарності та в яких випадках такі явища спостерігаються найчастіше, що, власне, і становить **актуальність** нашого дослідження.

Метою статті є встановлення способів та прийомів заповнення лакун в процесі англійсько-українського перекладу стоматологічних термінів та теоретичне осмислення феномену лакунарності в аспекті міжкультурної наукової комунікації в галузі медицини та стоматології зокрема. Таким чином, з мети випливають наступні завдання дослідження: з'ясувати ступінь культуроспецифічності наукових медичних текстів та відповідні чинники, які це зумовлюють; систематизувати способи та прийоми ідентифікації та заповнення лексичних лакун в наукових медичних текстах та в аспекті міжкультурної наукової комунікації в галузі медицини; надати практичні рекомендації щодо перекладу лакун в медичних, зокрема й стоматологічних, текстах.

Одразу слід зазначити, що наукові медичні тексти не характеризуються значною кількістю лакун, на відміну від текстів художнього чи публіцистичного стилів, що пояснюється глобальністю наукового медичного знання, яке є загальнолюдським надбанням. З таких причин культуроспецифічні особливості таких текстів нівелюються, оскільки в науковому стилі майже не залишається місця для вираження етнокультурних особливостей певного народу. І це можна пояснити такими процесами, що характерні саме для наукових медичних, в тому числі і стоматологічних, текстів:

– високий ступінь інтернаціоналізації медичної термінології (пояснюється величезним впливом грецької та латинської мов) з урахуванням звукової та морфологічної системи української мови (*амелобластома, екструзія, гіпосалівація, бацила, вакцина, лімфа* і т.д.);

– наявність запозичень із західноєвропейських мов (з англійської мови: *абатмент, кліренс, стент, атачмен, вінір, синус-ліфтинг, праймер*; з французької мови: *дренаж*; з німецької мови: *бюгель, штифт, кофердам, шпатель, бор* та ін.);

– стрімке розширення міжнародних зв'язків в галузі медицини, зокрема й стоматології.

Усі вищезазначені процеси позитивно впливають на систематизацію, стандартизацію й уніфікування мови стоматології та дозволяють перекладачеві виконувати якісний переклад із використанням взаємно-однозначних українських відповідників.

Однак слід зазначити, що хоч і не досить часто, проте на практиці в процесі перекладу медичних текстів доводиться іноді зустрічатися з поняттями, для яких досить складно відшукати власне український еквівалент. У таких випадках мають справу з відносною лексичною лакуною, коли відсутній збіг відповідників за частотністю вживання, поширенням та сполучуваністю.

Слід одразу ж зазначити, що в цій статті ми не будемо вживати термінів безеквівалентна лексика/безеквіваленти або ж абсолютні лакуни, бо вважаємо, що це не відобразить реальний стан речей, оскільки термін «безеквівалентна лексика», за словами відомого теоретика перекладу Л. С. Бархударова, вживається на позначання лексичних одиниць, які не мають повних чи часткових відповідників серед лексичних одиниць іншої мови [2; с. 87]. У рамках медичного дискурсу брак певного слова/терміна (лакуна) в мові майже ніколи не свідчить про те, що в цій мові немає відповідного поняття чи концепту; елементарно він може бути імпліцитно наявний в національній мові.

Як відомо, в науковому тексті термін необхідно перекладати терміном, тому в арсеналі перекладача є кілька шляхів заповнення таких відносних лакун:

– запозичення терміна з вихідної мови (транскрипція): *scaling – скейлинг* (знімання зубних відкладень);

– створення терміна з використанням засобів перекладацьких трансформацій та з врахуванням фонетичної та граматичної системи української мови (калькування, неологізми, складений термін та ін.): *periimplantitis – периімплантит; aclusion – порушення прикусу*);

– термінологізація (присвоєння загальномовній одиниці статусу терміна): *jacket crown – жакетна коронка*;

– описовий переклад (визначення терміна вихідної мови шляхом розлогого опису): *probing – вимірювання глибини зубоясенних карманів*;

– наближений переклад (з метою номінації реалії мовою перекладу підшуковується поняття, що, хоч і не збігається з вихідним поняттям, проте має з ним суттєву семантичну подібність): *dispensary – аптека; амбулаторія, диспансер*;

– конкретизація або генералізація (для заповнення лакуни використовується гіпонім замість гіпероніма або навпаки: *infirmary – лікарня* (використовується гіперонім «лікарня»)).

Ясна річ, що використовувати зазначені прийоми слід із ретельним урахуванням контексту та з огляду на дефініцію терміна засобами вихідної мови. Так, до прикладу, візьмемо знову ж таки лексему *infirmary*. Так в словнику The American Heritage® Medical Dictionary зазначається дефініція: *a place for the care of the infirm, sick, or injured, especially a small hospital or dispensary in an institution.* – *Заклад для догляду за немічними, хворими або пораненими, в переважній більшості маленька лікарня або диспансерний заклад в певній організації чи установі* [11]. Ясна річ, що український відповідник «лікарня» є гіперонімом до терміна *infirmary*, а вже в залежності від контексту *infirmary* можна передати також і термінами-гіпонімами типу *лазарет, санчастина, польовий госпіталь (для військових формувань), амбулаторія*. Вся справа в тому, що в фокусі свідомості носіїв англійської мови було поняття «невеликий лікувальний заклад в структурі будь-якої немедичної установи», а ось у мовній картині світу носіїв української мови такого поняття не виявилось, через що і з'явилася лексична лакуна.

І тут знову ж таки натрапляємо на ще одну лакуну: *dispensary*. У словнику *Medical Dictionary for the Health Professions and Nursing © Farlex 2012* подаються аж три дефініції даного терміна [12]:

1. Кабінет лікаря, де надаються лікарські засоби пацієнтам.
2. Кабінет фармацевта лікарні, де лікарські засоби відпускаються за рецептом лікаря.
3. Амбулаторне відділення в лікарні.

Ясна річ, такої семантики, яка б вмещувала всю зазначену сукупність значень, в українській мові немає. Не дивно, що в перекладному словнику знаходимо такі відповідники: 1. *аптека*; 2. *амбулаторія, диспансер*.

Як бачимо, у медичному дискурсі можна прослідкувати етнокультурну специфіку, особливо якщо справу маємо не з власне медичним текстом (в галузі анатомії, фізіології, терапії чи ін.), а з реаліями, які відображують систему охорони здоров'я, ієрархію наукових ступенів, посад та ін. Саме такий пласт лексики медичного дискурсу зазнає більшого впливу культуроспецифічних особливостей кожної мови. Так, наприклад, словосполучення *day centre, halfway house* також не мають еквівалентів в українській мові, але в першому випадку відсутня аналогічна інституція в сучасних українських реаліях, а в другому – наявна. У такому випадку цілком виправданим буде описовий переклад: *day centre* – *центр допомоги людям з обмеженими можливостями та людям літнього віку, halfway house* – *реабілітаційний центр для соціально неблагонадійних верств населення (наркоманів, алкоголіків, колишніх в'язнів, психічно хворих та ін.)*.

Як вже зазначалося вище, феномен лакунарності тяжіє до тих реалій об'єктивного світу, де значний вплив мають етнокультурні особливості та особливості устрою життя. Так, переклад терміна *nurse practitioner* викликати буде перекладача непевність, бо в структурі медичної освіти відсутня еквівалент-

на кваліфікація. З метою забезпечення адекватного перекладу, максимально наближеного до еквівалентного, слід звернутися по дефініцію до словників вихідної мови, після чого описово сформулювати переклад: *медсестра-практик вищої кваліфікації з правом самостійної первинної лікарської практики*; наближений переклад: *фельдшер*.

Висновки. Якісний та еквівалентний переклад та успішна міжкультурна наукова комунікація в галузі медицини, зокрема й стоматології, можливі лише в разі розуміння не тільки медичних термінів, але й наукових понять, які стоять за термінами, та цілої концептосфери носіїв вихідної мови. Для того, щоб зрозуміти значення термінів та адекватно їх перекласти, потрібно знати не тільки дефініцію слова вихідною мовою, але і якомога більше про те, що стоїть за цим словом, про його місце і функції в тому світі, де вихідна мова використовується як реальний засіб спілкування. Так, лакуни як базові елементи національної специфіки лінгвокультурної спільноти, що ускладнюють переклад текстів іншою мовою, становлять певні труднощі в роботі перекладача, проте існує ціла низка способів та прийомів, за допомогою яких можна ефективно розв'язувати проблеми лакунарності в медичному науковому дискурсі та забезпечувати якісний, максимально наближений до еквівалентного переклад. Крім того, варто пам'ятати, що кількість лексичних лакун в медичному тексті прямо пропорційно залежить від тяжіння тексту до позанаукових реалій, а також лакунарність частіше прослідковується в тих шарах медичної лексики, які зазнають суттєвого впливу етнокультурних особливостей.

Також вбачаємо необхідними подальші дослідження в розрізі стратегій перекладацької роботи з лакунами, оскільки це дозволить спростити діяльність перекладача та виробити відповідну тактику, яка забезпечить якісний та еквівалентний переклад медичних наукових текстів, а тако ж забезпечить максимальну ефективність та плідність міжкультурної комунікації в галузі медицини, зокрема й стоматології.

Література

1. Абдуразакова Ш. Р. Межязыковые лакуны и способы их перевода // Филология и лингвистика в современном обществе: материалы Междунар. науч. конф. (г. Москва, май 2012 г.). – М.: Ваш полиграфический партнер, 2012. – С. 97-99. URL: <https://moluch.ru/conf/phil/archive/27/1997/> (Дата звернення: 2017-12-01).
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода. – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
3. Влахов С. Н. Непереводимое в переводе : [монография] / С. Н. Влахов, С. В. Флорин. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1986. – 416 с.
4. Величкова С. М. Процессы заимствования в медицинской терминологии в области стоматологии // Научные ведомости БелГУ. Серия: Гуманитарные науки. – 2013. – № 20 (163). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/protsessy-zaimstvovaniya-v-meditsinskoj-terminologii-v-oblasti-stomatologii> (дата звернення: 02.12.2017).
5. Дзида Н. Н. Проблема лакунарности в переводе // Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования. – 2010. – №1.
6. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.

7. Купова Ю. Н., Купов С. С. Роль калькирования в переводе медицинской лексики // Рос. мед.-биол. вестн. им. акад. И.П. Павлова. – 2009. – №4.
8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – П.: Довкілля-К, 2011. – 844 с.
9. Стернин И.А., Попова З.Д., Стернина М.А. Лакуны и безэквивалентные единицы в лексической системе языка // Язык и национальное сознание. Вопросы теории и методологии. – Воронеж, 2002. – С. 155–170.
10. Hale K. Gaps in grammar and culture / K. Hale // Linguistics and Anthropology : in Honour. C. F. Voegelin. JISSE, 1975. – 234 с.
11. The American Heritage® Medical Dictionary. Retrieved December 3rd, 2017, from <http://www.yourdictionary.com/about/the-american-heritage-medical-dictionary.html>
12. Medical Dictionary for the Health Professions and Nursing, 2012. Retrieved December 2, 2017 from <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com>

References

1. Abdurazakova Sh. R. Interlingual gaps and ways of their translation [Text] // Philology and linguistics in modern society: materials of International scientific Conference (Moscow, May 2012). – Moscow: Your polygraphic partner, 2012. – pp. 97-99. URL: <https://moluch.ru/conf/phil/archive/27/1997/> (reference date: 2017-12-01).
2. Barkhudarov L. S. Language and Translation: Issues of the general translation theory and subtheory. – Moscow: International Relations, 1975. – 240 p.
3. Vlahov S. N. Untranslatable in translation: [monograph] / S.N Vlahov, S. V. Florin. – 2nd ed., Revision. – Moscow: Vyshaya shkola, 1986. – 416 p.
4. Velichkova S.M. Processes of linguistic borrowing in the area of medical terminology (dentistry) // Scientific bulletins of BelSU. Series: The humanities. – 2013. – № 20 (163). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/protsessy-zaimstvovaniya-v-medsinskoj-terminologii-v-oblasti-stomatologii> (reference date: 02.12.2017).
5. Dzida N.N. The issue of lacunarity in translation // Bulletin of the Tyumen State University. Socio-economic and legal researches. – 2010. – № 1.
6. Komissarov V. N. Theory of Translation (linguistic aspects). – Moscow: Vyshaya shkola, 1990. – 253 p.
7. Kupova Yu.N., Kupov S.S. The role of calquing in the translation of medical terminology // Russian medical & biological Annals n.a. academician I.P. Pavlov. – 2009. – № 4.
8. Selivanova O.O. Linguistic encyclopedia. – Poltava: Dovkillya-K, 2011. – 844 p.
9. Sternin I. A., Popova Z. D., Sterнина M. A. Linguistic gaps and non-equivalent vocabulary in the language system. // Language and national consciousness. Issues of theory and methodology. – Voronezh, 2002. – pp. 155–170.
10. Hale K. Gaps in grammar and culture / K. Hale // Linguistics and Anthropology : in Honour. C. F. Voegelin. JISSE, 1975. – 234 с.
11. The American Heritage® Medical Dictionary. Retrieved December 3rd, 2017, from <http://www.yourdictionary.com/about/the-american-heritage-medical-dictionary.html>
12. Medical Dictionary for the Health Professions and Nursing, 2012. Retrieved December 2, 2017 from <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com>

Deviatko Y. S.

LEXICAL GAPS AS A CULTURAL PHENOMENON: SPECIAL ASPECTS OF TRANSLATION EQUIVALENT SELECTION IN THE AREA OF MEDICAL TERMS (USING THE MATERIAL OF DENTAL TEXTS)

The article deals with the concept of lacunarity within the area of scientific medical texts translation including dental texts. Also it is specified methods and techniques of filling the linguistic gaps in the process of the English-Ukrainian translation of medical and dental terms and the theoretical understanding of the lacunarity phenomenon in the aspect of intercultural scientific communication within the area of medicine and dentistry as well. In addition, the study provides practical tips and

advices for translators and provides a number of examples to illustrate the methods and techniques of filling lexical gaps in the translation process of scientific medical texts.

Moreover, a series of linguistic processes those take place in medical scientific discourse and which help to solve the problem of lacunarity in the process of translation of texts on medical topics are described in the research.

Key words: *lexical gap, medical term, dentistry, translation, lacunarity, intercultural scientific communication.*